

یادگاری‌های

محمد

• الهام جمشیدی مهر
• تصویرگر: محدثه علیشاه

همه‌ی این‌ها میراث هنرمندان و مهندسان اهل دلی چون شیخ بهایی هستند و از سرچشمه‌ی دانش و معرفت ایشان جاری شده‌اند. بیایید به مسجد امام در اصفهان برویم. اگر میدان نقش جهان را از نزدیک دیده باشید، سردر اصلی مسجد امام رو به میدان است. اگر می‌خواستند مسجد را مطابق جهت میدان نقش جهان بسازند، رو به قبله قرار نمی‌گرفت. بنابراین، دالانی تعبیه کردند تا از طریق آن، تغییر جهت به سمت قبله هنگام ورود به مسجد، محسوس نباشد. مشهور است که محاسبه‌ی جهت قبله‌ی این مسجد را شیخ بر عهده داشته است. همچنین طراحی گنبد این مسجد را که صدادر آن منعکس می‌شود و در زمان قدیم، نقش بلندگوی مؤذن و مکبر را داشته، از کارهای شیخ بوده است.

تا اینجا، با دانشمند همه چیزدان عصر صفوی حسابی آشنا شدید. بهتر است گشتی بزنیم و ببینیم این نابغه‌ی بزرگ، چه چیزهایی برای ما به یادگار گذاشته است. سفرمان را از شهر مشهد شروع می‌کنیم؛ از حرم مطهر رضوی. از صحن انقلاب اسلامی به امام مهربانان سلام می‌دهیم. این همه هماهنگی در معماری فضای این صحن، چشم را به خود خیره و دل را آرام می‌کند.

با اینکه ضلع جنوبی این صحن و اصل ایوان طلا در پایان دوره‌ی تیموریان ساخته شده بود، اما ضلع‌های دیگر آن را صفویان احداث و تکمیل کردند و این صحن را به طور کامل شکل دادند. آن‌ها اتاق‌ها، غرفه‌ها و سردرها و بخش‌های دیگری بر آن افزودند، نهر آبی از میانش کشیدند، و بازار مشهد را در امتداد شمال - جنوب صحن گستراندند.

در حیاط غربی مسجد هم یک ساعت آفتابی سنگی هست که در لحظه‌ی دقیق ظهر، هیچ سایه‌ای ندارد. شیخ بهایی با محاسبه‌ی زاویه‌ی تابش آفتاب و قرار دادن یک سنگ دیگر در کنار آن، امکان اعلام دقیق هنگام ظهر را فراهم ساخت و سر وقت اذان ظهر، مؤذن متوجه می‌شد باید اذان بگوید.

نمونه‌ی دیگری از کارهای شیخ بهایی، ساخت ساعت آفتابی نجف است. شیخ بهایی در هنگام بازسازی حرم مطهر امام علی (ع)، دیواری را در صحن آن ایجاد کرد تا در هر فصلی از سال، رسیدن آفتاب به آن دیوار، هنگام ظهر را مشخص کند. می‌گویند طراح دیوار دور شهر نجف را هم خود شیخ انجام داده بود.

اسم نجف آمد؛ بیایید از اصفهان زیاد دور نشویم و به شهر نجف آباد سری بزنیم. قدمت این شهر به همان زمان صفویه برمی‌گردد و کسی که شاه عباس را به ساختن این شهر جدید ترغیب کرد، کسی نبود جز شیخ بهایی.

محل بنا شدن شهر، بسیار هوشمندانه انتخاب شده است؛ طوری که هم شیب کافی برای هدایت آب را داشته باشد و هم در صورت بارندگی شدید، از سیل در امان باشد.

طراحی معماری بی‌مانند آن را هم شیخ بهایی در دست گرفته بود، به طوری که نه تنها احداث شهر هیچ مشکلی برای ساکنان قبلی اش (روستاییان آن منطقه) ایجاد نکرد، بلکه منافع زیادی هم برایشان به ارمغان آورد.

شیوه‌ی شهرسازی نجف آباد هنوز پس از گذشت چهار قرن، مناسب است چون خیابان‌کشی‌ها و کوچه‌بندی‌ها، بسیار منظم و شطرنجی هستند و توزیع خانه‌ها در شهر به طور اصولی انجام شده است و برای هر یک از کاربری‌های مذهبی، بازرگانی، تفریحی، صنعتی و ... جایگاهی قرار داده شده است.

شبکه‌ی آب‌رسانی منسجم این شهر، طوری مهندسی شده است که آب مورد نیاز آن را، با شبکه‌ای از قنات (کاریز)* تأمین کند و با یک جوی بسیار طولیل به شهر بیاورد. این جوی (با برنامه‌ریزی مشخصی) در مسیر خودش به زمین‌های کشاورزی آب می‌رساند، بارد شدن از

کنار درختان، پذیرای مسافرهای خسته می‌شود، روستاهای سر راهش را سیراب می‌کند، آسیاب‌هایشان را به گردش درمی‌آورد. همچنین در فصل سرد سال هم، مقداری از آب آن در استخرهایی ذخیره می‌شود تا به سفره‌های آب زیرزمینی هم آب برسد. این همه خوش فکری، شگفت‌انگیز نیست؟**

آثار باقی مانده از شیخ بهایی، جزو آثار ماندگار معماری ایرانی است و ما امروز با بخشی از آن‌ها آشنا شدیم. امیدوارم از آشنایی بیش‌تر با او و پی بردن به کاربرد دانش‌های مختلف مثل ریاضیات و هندسه در زندگی، لذت برده باشید.

* قنات (کاریز) آب‌راهی است که در زیرزمین حفر می‌شود تا آب در آن جریان یابد و به سطح زمین بیاید. این آب‌راه، در زیرزمین، چند چاه را به هم ارتباط می‌دهد که معمولاً همگی از یک چشمه‌ی آب زیرزمینی سیراب می‌شوند. نیرویی که آب را در کاریز به جریان درمی‌آورد، جاذبه‌ی زمین است و نیازی به پمپ یا منبع انرژی دیگری نیست؛ در واقع چون آن را با شیب مناسبی می‌سازند، آب خود به خود در آن به جریان می‌افتد. جالب است بدانید کاریز اولین بار به دست ایرانیان احداث شد و زندگی در سرزمین‌های گرم و خشک را برای ایرانیان امکان‌پذیر ساخت.

** بخشی از این طراحی خردمندان‌ه شهر از بین رفته است چون از دوره‌ی پهلوی به بعد، به تدریج باغ‌های شهری به خانه‌ها یا مراکز صنعتی تبدیل شدند. در سال ۱۳۷۲، قسمت زیادی از آب قنات‌ها به خارج شهر برده شد تا در کشاورزی استفاده شود اما اجرای این طرح کارشناسی نشده، باعث از بین رفتن باغ‌ها و درختان شد. با این وجود، هنوز قنات‌ها در این منطقه به حیات خود ادامه داده‌اند و در چهار قرن اخیر، کار نظارت بر تقسیم آب، لایروبی و بازسازی و نگهداری آن‌ها به طور منظمی وجود داشته است و امروزه این کار را دفتر قنات نجف آباد انجام می‌دهد.